

querd vacilla entre dues coses i en totes dues diu a la inversa del que hauria de dir: no és *escardalenc* el que pot derivar d'això sinó potser a l'inrevés, ni *esquerd* deu venir d'*esquerp* sinó més aviat al contrari. — 8 FFW II, 402a, § 2, que afegeix encara Gers *escarpe* «floconneux de draps» i molts derivats occitans de EX-CARPERE de forma i significat més trivial. — 9 Cf. semànticament el cast. dial. LLECO DCEC (en relació amb *lleco*) i altres paral·lels que cito allí.

ESQUERRA, f. i ESQUERRE, m., adjectiu comú amb el port. *esquerdo*, cast. *izquierdo*, gascó *querr* o *esquerr* i llenguadocià *esquer*, *-erra*, del mateix origen que el basc *ezker(ra)* id., provinent d'una llengua pre-romana hispano-pirenaica, i probablement relacionat amb el basc *esku* 'mà'; resten molts punts obscurs sobre la procedència última, i fins la immediata, del mot, però és versemblant (i més, tenint en compte el gascó *querr*) que amb *esku* s'apariés un adjectiu semblant al basc *okerr* 'tort, contrafet, defectuós', i que una combinació com *esku okerr-a*, pròpiament 'la mà imperfecta', es contragués en *eskkerr* > *ezker* en basc, i en *ESQUÈRRA en el romànic primitiu, d'on després el cat. *esquerra* i, diferenciant-se -RR- en -rd-, la forma castellana i portuguesa; tanmateix no està ben establert si es tractaria d'una combinació proto-basca, propagada gràcies a les idees tabuístiques i supersticioses relacionades amb l'esquerra, o d'un mot del llenguatge ibèric parent del basc; i tampoc no estan ben aclarides les relacions entre *okerr* i certs noms de l'esquerra en les llengües cèltiques i bàltiques. □ 1.ª doc.: fi S. XII.

El nostre trobador Guillem de Berguedà, havent-se les amb un cavaller que es trençà la cama, parla amb malícia de «quan se frais la camba *esque<r>ra*» (*Talans m'es* ---). Diverses vegades en la Cròn. de Jaume I: «feriren-lo dos cavalers, e la un donà-li jus la boca, a la part *esquerra*, e l'altre ferí-li per l'escut: e él --- lexà-s caure del caval a la part dreta», «veem P. Aonés ab vint cavallers qui no-s partien d'él, pujan per una costa a mà *esquerra*, que volia storçe a un castell del bisbe, per nom Cotanda» (Ag., § 26, pàgina 45), etc.

El masculí *esquerre* ja apareix també en el S. XIII, en Llull i en les *VidesR*: «dix Sen Jacme --- No ha paor de les tues menasses --- adones los justiciers --- tolgren-li la mà dreta --- e quant li tolgren la *sinestra* mà --- e quant li tolgren lo bras dret --- toldren-li lo bras *esquerre* ---» (f° 254v2); «la meme<l>la asque<r>ra», Questa de Reixac, 161.22; «Lo Rey En Pere d'Aragó --- deya --- que sí la sua mà *esquerra* sabia ço que entén a ffer la dreta, que ell la-s tolria en continent», Eiximenis (*Regiment*, cap. 254). El masculí rimant amb *terra* «e prenent-me pel braç *squerra*, / fféu-me levar encontinent», BMetge (*Fortuna e Prud.*, NCL., 71.1, Riq., 48.380); «vos mostraré com vos deveu senyar --- quan direu *del Fill*, baxau la mà al ventre, e quan direu *e del Sant Sperit*, portant la mà del muscle *esquerre* fins al dret» (*Sermons* I, 96.7); grafia amb ç significativa (cf. *EntreDL* I, 16, n. 2), com

la z del castellà i del basc, car llavors encara es mantenia a la zona morellana (on foren notats els *Sermons*) la distinció entre les dues antigues sibilants.

En les formes de la terminació hi ha hagut un cert flotament, no solament en el masculí, entre *esquerre* i *esquer*, sinó fins en el femení, entre la forma normal i *esquerre*: «les dones són com --- roci sart, / car sols a part / gireu la *squerre*, / pus prest que-l ferre, / si hom no-l malla, / o no-l treballa, / prenen rovell», però també «lexa-l camí --- / lo de mà *squerra*: / molt hom s'hi erra, / tir' a l'infern», JRoig (*Spill*, 7787, 12749); cosa singular, que encara s'observa en alguns punts del valencià més enllà del Xúquer: a la *skêre* a Sumacàrcer, «a la part *esquerre* del riu Sèrpis», «la pintura --- de la Comunió --- a l'*esquerre* de sa entrada», MGadea (*T. del Xè* III, 24; I, 168).

En el masculí, la forma *esquerre*, que és avui encara la dominant en els diferents dialectes, i que és l'antiga pertot («l'uy *squerre*», doc. de Pollença de 1417, *Boll. Soc. Arq. Lulliana* VII, 392b), té localment diversos concurrents: *esquerro* és peculiar d'alguns dels parlars valencians («en lo braç *esquèro*», MGadea, *T. del Xè* II, 121). *Esquer* (pron. *askêr*) és com diuen alguns en el cat. central, també en alguns parlars mall. i val., segons sembla, i sobretot se sent bastant en els Pirineus orientals: a l'Alta Cerdanya (Ant. Cayrol, *Cerdà Cont.*, 42) i Garrotxa: «arremangant la pitrera de la camisa, arreganya'l pit, mostrant-me una horrorosa costura al costat del mugró *esquer*», MVayreda (*Puny.*, pròleg, p. 25).

En tot cas avui és un mot d'ús general fins als extrems de la llengua: la *mà skêra* a l'Alguer (AORBB VII, 96) i fins al cim del Pirineu (la *skêra* Tor de Vall Ferrera, 1932). Deu ser una locució antiga (car també se sent en alguns punts del Princ.) la mallorquina *venir a esquerra-mà*: «una petita possessió que es diu Miramar, i que la voldria vendre: tenc totes ses meues terres aquí, prop de Sa Pobla, a on visc, i aquell lloquet me ve *esquerra-mà*», Arx. Lluís Salvador (p. 36).

El nostre mot apareix, en el centre d'Espanya, ja en una escriptura mossàrab de Toledo de l'any 1117, com a nom propi de persona en la forma *Exquerdo*. En castellà el trobem, escrit amb z, en el Fur de Daroca, de 1142, *esquierdo* en una escr. de Sahagun de 1171, i en d'altres de Castella de 1202 i 1209; es nota després que els principals autors literaris castellans usen *sinistro* en els Ss. XII-XIV, però *izquierdo*, amb variants *man esquierda* o *ysq*, abunda des de cap a 1400, i *sinistro* solament en manté després en el sentit del mal averany (fora d'algun ús artificialment arcaïtzant): lluita que hem exemplificat també en català amb alguns exemples de l'arcaic *sinestre*. En aragonès antic, però, hi ha una forma semblant a la catalana: *ezquerro* en inv. aragoneses de 1374 i 1375, i *esquerro* en el Poema de Yúçuf.

La variant amb -rd- és també la de Galícia i Portugal, on tenim *esquerdo* documentat ja a l'Edat Mitjana, almenys des de Don Duarte, c. 1430, i hi disposem de molts testimonis des del S. XVI. Per altra part la -rr- és general en llengua d'Oc, on hi ha documentació fre-